

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo

SARA STERLE

Mit o Antigoni
pri Dominiku Smoletu in Dušanu Jovanoviću

Diplomsko delo

Mentor:
doc. dr. Gašper Troha

Ljubljana, september 2016

Kazalo

POVZETEK.....	3
SUMMARY	3
1. UVOD	4
2. MIT IN RITUAL.....	6
2.1. Semantika mita	7
2.2. Mit o tebanski kraljevi družini	8
2.3. Mit o Antigoni	9
2.3.1. Svetovne obdelave mita o Antigoni	9
3. SOFOKLES IN ANTIGONA.....	10
3.1. Vsebinska analiza	10
3.2. Starogrški zbor – Chorus.....	12
3.3. Antigona in Kreon.....	12
3.4. Odzivi na Sofoklovo tragedijo	12
4. DOMINIK SMOLE IN ANTIGONA.....	13
4.1. Nastanek besedila	13
4.2. Vsebinska analiza	14
4.3. Poetična drama	15
4.4. Vprašanje o odsotnosti Antigone v dramskem delu.....	17
4.5. Antigonino iskanje Polineika.....	18
4.6. Osebe v Smoletovi Antigoni.....	20
4.6.1. Antigona	20
4.6.2. Ismena.....	21
4.6.3. Kreon	22
4.7. Izdaje in uprizoritve Smoletove Antigone	24
5. DUŠAN JOVANOVIĆ IN ANTIGONA	25
5.1. Vsebinska analiza	25
5.2. Osebe v Jovanovićevi Antigoni	27
5.2.1. Antigona	27
5.2.2. Ismena.....	27
5.2.3. Kreon	27
5.2.4. Starka/Sfinga.....	28
5.3. Izidi in uprizoritve Jovanovićeve Antigone.....	28
6. ZAKLJUČEK	30
7. VIRI IN LITERATURA	32
IZJAVA O AVTORSTVU.....	33

POVZETEK

Glavna tema diplomskega dela je primerjava Sofoklove Antigone, Smoletove Antigone in Jovanovićeve Antigone. Večji poudarek sem namenila Smoletovi in Jovanovićevi Antigoni, saj gre za deli slovenskih avtorjev. V diplomskem delu sem predstavila mit o Antigoni, vsebinsko analizirala dramska besedila, predstavila glavne osebe in izpostavila bistvene novosti, podobnosti in razlike, ki jih slovenska avtorja vpeljeta v odnosu do antičnega mita in Sofoklove Antigone. Skušala sem odgovoriti na vprašanje, ali Smoletova Antigona zadostuje kriterijem poetične drame. Osredotočila sem se na spremembe pri osebah, predvsem pri Antigoni, Kreonu in Ismeni, odsotnost Antigone v Smoletovi drami ter Antigonino iskanje Polineikovega trupla.

Ključne besede: Antigona / Sofoklej / Dominik Smole / Dušan Jovanović / iskanje trupla / pokop / Kreon / mit / odsotnost Antigone

SUMMARY

The main thesis of this diploma is the comparison of Antigone, written by three different authors: Sophocles, Smole and Jovanović. I dedicated the emphasis on Antigone written by Smole and Jovanović, since they represent two Slovenian works. I presented the myth of Antigone and the main drama characters, I analysed the content of all three works. I highlighted the essential novelties, as well as similarities and differences by the slovenian authors in relation to antique myth and to work Antigone by Sophocles. I tried to answer the question, whether Antigone by Smole suffice the criteria of poetic drama. I focused on the changes seen on the characters, especially the ones on Antigone, Kreon and Ismena, as well as on two important events: the absence of Antigone presented by Smole and Antigona's search of Polineik corpse.

Key words: Antigone / Sophocles / Dominik Smole / Dušan Jovanović / search of corpse / burial / Kreon / myth / absence of Antigona

1. UVOD

Antični mit, ki omenja tebansko kraljevo družino in hkrati mit o Antigoni, je med prvimi predstavil in obdelal Sofokles v tragediji z naslovom Antigona, ki jo je napisal leta 442 pr. n. š.. Izhodišče tragedije predstavlja Antigonin boj za enakovreden pokop bratov Polinejka in Eteokla, posledično se v ospredje postavlja njen upor zoper državne zakone in temelje tebanske družbe. To izhodišče, ki ga je med prvimi predstavil Sofokles, je postalo predmet različnih svetovnih obdelav. Med slovenskimi obdelavami mita sta v ospredju dramski deli Dominika Smoleta in Dušana Jovanovića. Delo prvega se naslanja predvsem na Sofoklovo tragedijo in eksistencialistično dramo Jeana Anouilha, medtem ko delo drugega predstavlja precejšen odmik od že predstavljenih obdelav. Smoletovo delo, tako kakor Sofoklovo, že od samega začetka zastavlja vprašanje, kdo izmed bratov bo pokopan in kdo prepuščen ujedam in zverem, medtem ko sta v Jovanovićevev dramskem delu brata še živa in smo priča njunemu spopadu ter se posledično šele ob koncu zastavi vprašanje, kateri izmed bratov si zasluži dostojen pokop. Obe slovenski obdelavi uvajata novosti in odmike, zaradi česar sta v slovenskem prostoru pustili velik pečat.

V ospredju diplomske naloge bo predstavitev vseh treh dramskih besedil, Sofoklove Antigone, Smoletove Antigone in Jovanovićeve Antigone, njihovih glavnih značilnosti ter medsebojnih podobnosti in razlik. Vsako izmed del bo najprej predstavljeno posamično s svojimi specifikami, po katerih se delo razlikuje od preostalih dveh, ob koncu pa bomo povzeli vse bistvene podobnosti in razlike. Večji poudarek bomo namenili predvsem Jovanovićevi in Smoletovi Antigoni, saj gre za deli slovenskih avtorjev. Med pomembnejšimi razlikami, ki sta jih uvedla avtorja, so tiste, ki se kažejo na ravni oseb, zato bomo več pozornosti namenili tudi glavnim osebam znotraj vseh treh dramskih besedil, predvsem Antigoni, Kreonu in Ismeni. Največ pozornosti bo namenjene Smoletovi Antigoni, ki je v samem dramskem besedilu fizično odsotna, vendar hkrati izrazito prisotna skozi replike preostalih oseb. Hkrati bomo poskušali odgovoriti, zakaj se je Smole odločil za odsotno Antigono in kaj s tem doseže pri bralcih. Prikazali bomo, kako se značilnosti poetične drame kažejo v dramskem besedilu in posledično ugotovili, da je Antigonina odsotnost povezana predvsem s tem. Skušali bomo prikazati, kako oba slovenska avtorja sledita samemu mitu in Sofoklovi obdelavi mita ter kje se kažejo njuni odmiki. V ospredju bo predstavitev izhodišča in poteka zgodbe ter odgovor na vprašanje, kakšne novosti avtorja uvedeta na ravni oseb, prizorišča in časa dogajanja, motivov in tem.

Za primerjavo in obravnavo teh treh dramskih besedil sem se odločila, ker so znotraj literarne stroke pustila največji pečat na področju obravnav Antigone in dramskih besedil v povezavi z Antigono ter posledično postala predmet različnih raziskav. Bralci se ob branju ene izmed Antigon nehote vračamo k preostalim Antigonam, ki smo jih že prebrali, in jih med seboj primerjamo. Zaradi tega bi lahko bralce ta tematika zanimala, saj bodo v diplomski nalogi na kratko predstavljene vse bistvene podobnosti in razlike ter hkrati poudarjene bistvene novosti in značilnosti določenega dramskega dela.

2. MIT IN RITUAL

Mit in ritual živita v tesni medsebojni povezanosti. O tem, kaj izmed njiju je bilo prej, so potekale mnoge razprave. Postavili so trditev, da so najprej obstajali rituali, tem pa naj bi sledila mitologija, ki je rituale pojasnjevala. Grški miti naj bi po mnenju M. Bowre pomenili za zborovsko pesem isto, kar pomenijo na primer kiparske stvaritve za kako svetišče: prikazujejo torej pomembnost obreda (Vrečko 169).

Mitos je bil sprva zgodba o resničnem, šele kasneje je postal zgodba o verjetnem, celo lažnem. Mit se pripoveduje, ko ritual ni več razumljen ali ko je slabo razumljen. V mitu je torej vsebovana deritualizacija (prav tam).

Aristoteles v svojem delu Poetika mitos razume kot nekaj, kar je sestavljeno iz treh elementov, in sicer peripetije, anagorizma in pathosa. Peripetija je preobrat dogodkov iz ene smeri v smer, ki je v nasprotju s tokom pripovedi, ta preobrat pa mora biti v skladu z zakoni verjetnosti ali nujnosti. Prepoznanje, ki sledi, je preobrat iz nevednosti v vednost. Aristotel poudari, da je najlepše prepoznanje tisto, ki je povezano s peripetijo, saj bo le to zagotovo vzbudilo sočutje ali grozo. Zadnji izmed elementov mitosa je trpljenje, ki je pogubno ali mučno dogajanje, npr. smrt, bolečina, ranjenci (Aristotel 101).

Vrečko mit povzame kot: »narrativni temelj, v katerem se je utelešal in uresničeval ritual, ta pa je skrbel, da se mit z ritualnim ponavljanjem ne bi pozabil, skoz to preprečevanje pozabljenja pa se je obnavljalo tudi razmerje med bogovi in ljudmi. Zato sta bila mit in ritual razpeta med mimesis in katarzo, posnemanje mitskega sveta in ritualno očiščenje, ki je bilo spočetka razumljeno kot konkretno, fizično očiščenje« (170).

Ritualna igra je sestavljena iz dveh dejanj. Prvo je iskanje tistega, ki je povzročil disharmonijo, hibrista, oholeža in kršilca kozmičnega reda, nanj največkrat pokaže prerokba. Temu prvemu dejanju sledi drugo – anagorisis ali prepoznavanje krivca – njegovo žrtvovanje, trpljenje in ponovna vzpostavitev harmonije. Pri ritualih je bilo pomembno menjavajoče se razpoloženje veselja in žalosti, »njuna neizbežna ciklična logika«, poleg tega je bila posebna pozornost posvečena rastlinam, saj je pri njih vidno spreminjanje letnih časov veliko bolj kot pri živalih.

»Ritualna ali obredna mimesis izhaja iz človekove prve ugotovitve, da samo ponavljanje podeljuje dogodkom resničnost« (Vrečko 190). Takšna mimesis se vedno dogaja v začrtanih

mitskih mejah in si prizadeva, da človek teh mej ne bi prestopil, saj bi to pomenilo porušenje kozmičnega redu, prihod kaosa in nesporazumov med njim, naravo in bogovi. Takšna mimesis je ustrezala posamezniku, ki si je želel ponovitve dogodka, pri tem pa je moral poskrbeti, da so bile okoliščine dogodka iste, kot so bile, ko je nanj ta dogodek prvič deloval prijazno. Ritualna mimesis je dogodek ponavljala toliko časa, dokler je sprožal pozitivne učinke, kar z drugimi besedami pomeni, dokler je bil dar sprejet (Vrečko 190).

2.1. Semantika mita

Na vprašanje, na kakšen način se snov in motivi iz stare Grčije vključujejo v novo strukturo, je odgovoril poljski teoretik Stanislaw Stabryla, ki je na podlagi kriterija funkcionalnosti mita klasificiral tri osnovne modele prisotnosti mita v besedilih. Prva je imitacija mita, kjer gre za popolno zvestobo mitu in njegovi antični predlogi, brez bistvene modernizacije teme. Druga je reinterpretacija, kjer se mitski motivi preoblikujejo na podlagi aktualnih problemov ter so prisotne nove ideje, motivi, vsebina in idejne prepozicije. Tretja možnost je prefiguracija, ki je najredkejši način pojavljanja antične tematike v sodobni literaturi. »Razmerje med mitom in novo literarno formo se izraža v zapleteni mreži analogij v usodah glavnih junakov ali v strukturi predstavljenega sveta« (Jensterle - Doležal 28).

Dramski besedili Smoleta in Jovanovića lahko na podlagi klasifikacije uvrstimo med besedila, kjer gre za reinterpretacijo mita, saj so mitski motivi preoblikovani na podlagi aktualnih dogodkov. Obe besedili tvorita nove pomene in motive, saj sta besedili tvorjeni na podlagi aktualnih problemov. Smole skuša zapisati kritiko takratnemu socializmu šestdesetih let in oblasti nasploh, medtem ko Jovanović zapiše komentar bratomorne vojne na Balkanu.

Od same razlage, kaj mit sploh je, se moramo usmeriti k mitu o tebanski kraljevi družini in mitu o Antigoni, ki je predmet naše nadaljnje razprave, ter je reinterpretiran v Smoletovem in Jovanovićevevem dramskem besedilu.

2.2. Mit o tebanski kraljevi družini

Predzgodba o tebanski kraljevi družini se prične, ko tebanski kralj Lajos od boga Apolona prejme prerokbo, da ga bo ubil lastni sin, v primeru da mu bo sina rodila žena Jokasta. Kljub božjemu svarilu, ki ga je bil deležen, mu Jokasta sina rodi. Kralj da ob rojstvu otroku prebosti kite na gležnjih in ga izroči svojemu služabniku, da bi ga ta vrgel divjim zverem. Služabniku se otrok zasmili, zato ga izroči pastirju korintskega kralja. Pastir je dal otroka svojemu gospodarju Polibu, ki ni imel lastnih otrok. Polib je dečka vzel za svojega in mu nadel ime Ojdipus, kar pomeni »Oteklo-nog«. Nekega dne pri večerji Ojdip sliši, da je podtaknjen družini, v kateri prebiva, zato se odloči oditi v preročišče v Delfih, da bi tam poizvedel o svojem izvoru. Preročišče mu napove, da bo ubil svojega očeta in se poročil s svojo materjo. Ničesar drugega ne izve o svojem izvoru, zato ostane prepričan, da sta Polib in Polibova žena njegova starša. Ob istem času je tebanski kralj Lajos potoval v Delfe. Na poti je srečal popotnika, s katerim je prišlo do pretepa. V tem pretepu je popotnik ubil Laja, ta popotnik pa ni bil nihče drug kot Ojdip. S tem se je uresničil prvi del prerokbe. Kmalu zatem je Tebe zadela huda nesreča in v mesto je prišla Sfinga, ljudožrska pošast, ki je ugonobila vsakega, ki ni znal rešiti uganke. Uganka se je glasila takole: zjutraj hodi po štirih, opoldne po dveh, zvečer po treh; čim več nog ima, tem počasneje se premika – kaj je to? Ojdip je bil tisti, ki je razvozlal uganko: človek se kot dete plazi po štirih, odrasel hodi po dveh, starcu je palica za tretjo nogo. Ker je rešil uganko, se je za nagrado poročil z Jokasto in postal tebanski kralj. Skupaj sta imela štiri otroke: Eteokla, Polinejka, Antigono in Ismeno. Čez nekaj let Ojdip spozna, da je ubil lastnega očeta in se poročil s svojo materjo. Jokasta se ob spoznanju obesi, Ojdip pa sam sebe oslepi, da mu ni več potrebno gledati lastne gnusobe.¹

Vladavina zatem pripada njegovima sinovoma, med katerima velja dogovor, da vsak izmed njiju vlada mestu po eno leto. Mlajši izmed sinov Eteokles dogovor prelomi, zaradi česar pride do spopada za nasledstvo na kraljevskem prestolu. Eteokles prevzame oblast v državi, izgnani Polinejkes pa si poišče zaveznike na Peloponezu in z njimi oblega rodno mesto. V usodni noči pride do dvoboja med bratoma, v katerem oba obležita mrtva. Antigona odvleče Polinejkovo truplo na Eteoklovo grmado, kjer pride sovraštvo med bratoma še po smrti do izraza, saj njuni trupli gorita v dveh ločenih plamenih. Neka verzija poroča tudi o tem, kako je Eteoklov sin zažgal Antigono in njeno sestro v svetišču, kjer sta si dekleti poiskali azil. Vlado

¹ Mit o kralju Ojdipu; o tem mitu kroži več različnih razlag (K. Gantar 151)

prevzame Jokastin brat Kreon, ki Eteokla pokoplje z vsemi častmi, Polinejka pa ukaže nepokopanega pustiti ujedam.²

2.3. Mit o Antigoni

Mitično izročilo poroča tako, kot smo opisali, vendar se ena izmed najbolj znanih predelav Sofoklesa od zgoraj predstavljenega mita precej odmakne, kljub temu pa ohranja nekaj stičnih točk s samim antičnim mitom, kamor lahko štejemo spopad med Eteoklom in Polinejkom ter njuno smrt. Pri Sofoklu je mit o Antigoni ena izmed mlajših izpeljank starejšega mita.

»Mit o Antigoni spada v tebanski cikel in govori o usodi nesrečnih Labdakidov« (Jensterle - Doležal 40).

Ena izmed novitet v dramskem delu in hkrati temeljno vprašanje oz. problem v njegovi drami je pravica do pokopa. Posveti se vprašanju, ali imajo vsi ljudje pravico do pokopa, ne glede na njihova dejanja, ki so lahko dobra ali slaba. V Sofoklovi tragediji državni vladar Kreont prepove pokop Polinejkovega trupla, saj naj bi prizadejal hudo državi, hkrati pa se kaže motiv dekleta, ki nasprotuje vladarju ter njegovi prepovedi. Vprašanje pokopa je najbolj aktualno in se kaže tudi v kasnejših sodobnih obdelavah, tako pri Smoletu kot Jovanoviću, katerima se bomo v nadaljevanju temeljiteje posvetili.

2.3.1. Svetovne obdelave mita o Antigoni

Z mitom o tebanski kraljevi družini ter o tebanski princesi in njenem sporu s kraljem Kreonom se je ukvarjalo več literarnih piscev. Med njimi so najbolj znane obdelave sledeče: iz časa starih Grkov sta si motiv Antigone sposodila Sofokles in Evripid, slednji je napisal dramo o Antigoni, ki se ni ohranila v celoti; izgubljeno delo rimskega tragika Acciusa; iz 16. in 17. stoletja so znana dela francoskih dramatikov Garniera, Rotroua, Racina; iz 18. stoletja italijanskega pesnika Alfierija; protivojna Antigona nemškega pisatelja Hasencleverja iz leta 1917; najznamenitejša sodobna predelava mita je delo francoskega dramatika Anouilha; ter deli Nemcev Bartolda Brechta in Clausa Hubaleka.

² Sofokles. *Antigona*. Ljubljana: MK, 1979. Spremnno besedo napisal Kajetan Gantar. Str. 138

Pri nas pa sta najbolj znani obdelavi Dominika Smoleta in Dušana Jovanovića, katerima bomo v nadaljevanju posvetili tudi največ pozornosti. Delo Smoleta je po besedah Predana v snovno dogajalnem in poetološkem pogledu popolnoma samosvoja in izvirna stvaritev, ki se odmakne od starejših različic – še posebej od Sofoklove, in tudi najbližjih modernih variant, kamor spada Anouilhova Antigonina (Predan 89).

3. SOFOKLES IN ANTIGONA

Sofokles je tragedijo z naslovom Antigonina napisal leta 442 pr. n. š.. Izhodišče mu je predstavljal mit o tebanski kraljevi družini ter posledično mit o Antigonini. Antigonina zgodba izraža vrednote, moralo in religiozne predstave starogrškega sveta. Človeška usoda pa je bila v starogrškem svetu v rokah bogov, zaradi česar je bila kakršnakoli akcija proti usodi že ob začetku obsojena na neuspeh (Jensterle - Doležal 41,42).

Med glavne motive dramskega dela lahko uvrstimo Kreonovo prepoved pokopa Polineikovega trupla, saj naj bi bil izdajalec lastnega naroda, in motiv dekleta, ki se temu ukazu upre. Dramski konflikt v tragediji se sproži, ko Antigonina v imenu družinskega prava in ljubezni nasprotuje zakonu. Pri Sofoklesu niso več v ospredju nasprotja med bogovi in posamezniki, vendar v ospredje pridejo nasprotja znotraj človeške družbe.

Dogajalni čas je omejen na prikaz enega dne, od jutra do večera, in sicer gre za čas mitološke preteklosti stare Grčije. Celotno dogajanje, kateremu smo priča, se vrši pred kraljevsko palačo v Tebah.

3.1. Vsebinska analiza

Antigonina pripelje Ismeno na samo pred palačo, kjer ji pove, da je Kreon ukazal pokop njunega brata Eteokla, medtem ko naj bi Polinejkovo truplo ostalo nepokopano in ležalo na prostem prepuščeno ujedam. Antigonina se želi upreti ukazu vladarja, saj si želi dostojen pokop obeh bratov. Ob tem izreče pomembne besede:

»Takšen razglas izdal je dobri Kreon
tebi in meni – tudi meni, pravim.

Sam pride sem baje, da vsem zabiča,
ki tega še ne vejo. To ni šala:

če kdo prekršil bi ukaz, ga čaka
javno kamenjanje. Zdaj se izkaže,
ali krvi si plemenite vredna
ali pa zlahtnih staršev hči nevredna«

(Sofokles: Antigona. Spremnino besedo napisal Kajetan Gantar, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. str. 8).

V prvem prizoru nastopi Kreon, ki razodene svoj razglas, naj Eteokla pokopljejo s častmi, njegovega brata Polinejka pa prepove zagrebsti in objokovati. Tistega, ki bi to storil, čaka smrt. V tistem trenutku pride stražar z novico, da je nekdo pokopal mrliča. Kreon mu naroči naj najde krivce, drugače bo občutil svojo lastno pogubo.

V drugem prizoru stražar privede Antigono, ki jo je zalotil pri pokopu. Ona prizna, da je to storila, kljub temu da je vedela za Kreonov razglas. Privedejo tudi Ismeno, ki jo Kreon obtoži sestrskega sodelovanja. Ismena želi prevzeti krivdo skupaj s sestro, vendar Antigona tega noče, saj ji v ključnem trenutku ni pomagala, se izneverila bratu in sledila oblasti. Kreon oznani, da je Antigona zapisana smrti, kljub temu da je zaročenka njegovega sina Hajmona.

V tretjem prizoru na prizorišče pride Hajmon, ki pove, da najbolj ceni očeta in njegove zakone, vendar hkrati izreče misli naroda, da vse mesto sočustvuje z njegovim dekletom ter da so meščani Teb mnenja, da ni zagrešila izdajstva. Hajmon se sporeče z očetom in pove, da dekleti ne bosta deležni smrti pred njim. Kreon nato zboru oznani, da bo dal Antigono sezidati v skalnat grob.

V četrtem prizoru privedejo Antigono, ki je zadovoljna s svojim dejanjem, saj meni, da s smrtjo staršev nimaš več možnosti za rojstvo novih bratov in sester, zato je brat vreden takega dejanja in njene izpolnitve svete dolžnosti. Stražarji jo zatem odženejo.

V petem prizoru pride videc Tejrezias, ki Kreona opozori, da njegova sreča visi na nitki, da bo plačal za svoja dejanja s smrtjo v svojem rodu, videc napove zlo in odide. V sklepnem prizoru glasnik oznani, da se je Hajmon ubil. V tistem trenutku pride mimo Evridika, Hajmonova mati, kateri glasnik pove o sinovi smrti. Ona odide v palačo, zatem pride Kreon, ki v naročju nosi sinovo truplo, in se zave, da je videc govoril resnico. Takrat se iz palače zasliši krik, ven pride glasnik in razglasi smrt Evridike. Pove, da je Kreona obdolžila svoje in sinove smrti. Kreon si začne želeči lastne smrti, saj se zave vseh svojih dejanj. Zbor mu nazaj odgovori, da svoje usode ne more spremeniti.

3.2. Starogrški zbor – Chorus

Pomembno vlogo v Sofoklovi Antigoni ima starogrški zbor, katerega pesem oz. stajanka se zasliši ob koncu vsakega dejanja. Zbor največkrat opeva človeka, opozarja na pravila starogrške družbe, po katerih je moral posameznik ravnati v skladu z družbo, ter hkrati govori o nepravilnostih, ki se dogajajo znotraj družbe. Zbor poudari, da je človek zgolj pogojno vsemogočni vladar narave in sveta, saj nikoli ne more zmagati nad smrtjo. Poudarja tudi, da je človeška akcija proti usodi nesmiselna, saj je v življenju že vse odločeno (Jensterle - Doležal 43).

3.3. Antigona in Kreon

Antigona in Kreon sta prikazana kot idejno in moralno enakopravna lika, saj vsak brani svoj prostor in svoje stališče. Antigona se zavzame za tisto, kar se ji zdi humano. Pri njenem dejanju jo vodijo etični zakoni. Zaveda se, da se s svojim dejanjem obsoja na smrt, vendar je to pripravljena sprejeti. Ob koncu se odloči za samomor ter s tem pokaže svojo moč, prepričanost v svoje dejanje in svoj prav. »Antigonina zgodba je tragedija človeške eksistence a priori. V njenem problematičnem dejanju in njenem koncu dramatik nakaže dvom o gotovosti človeške eksistence in njenega mesta v družbi« (Jensterle - Doležal 47).

Kreon je predstavljen kot pragmatični vladar, ki prezre smrt, je tisti, ki sledi zakonom tebanske družbe. Kot zapiše Jensterle - Doležalova, je Kreon tisti, ki mu bogovi skozi smrt bližnjih dajo slutiti svojo eksistenco (prav tam). Smrt njegovih najbližjih zamaje njegov obstoj, zaradi česar si ob koncu zaželi tudi svoje lastne smrti.

3.4. Odzivi na Sofoklovo tragedijo

Sofokles je s svojo tragedijo, ki je bila uprizorjena okrog leta 441 pr. n. š. v Dionizovem gledališču v Atenah, zaslovel in podal tematiko, ki je postala predmet nadaljnjih dramskih del, razprav in uprizoritev. Bil je prvi, ki je mit o Antigoni predstavil v obliki tragedije. S svojo obdelavo je dosegel vrh svojega ustvarjanja, saj Antigona velja za eno najznamenitejših in najbolj pretresljivih Sofoklovih dram. Sofokles je sprožil nadaljnji val obdelav mita o Antigoni. Prvi, ki mu je sledil, je bil v obdobju stare Grčije Evripid.

»A samo Sofoklova Antigona je z umetniško prepričljivo tragiko tega mita skozi stoletja vplivala na poznejše evropske drame vse do danes« (Jensterle - Doležal 41).

4. DOMINIK SMOLE IN ANTIGONA

4.1. Nastanek besedila

Smoletova Antigona je obveljala za enega nespornih umetniških vrhov v slovenski dramatiki nasploh, še posebej v dramatiki 2. polovice 20. stoletja.

Besedilo se je rodilo v krogu sodelavcev Revije 57, oziroma kritične generacije. Eden izmed članov kritične generacije je bil Taras Kermauner, ki natančneje popisuje nastanek in okoliščine nastanka Smoletovega dela:

»V tistem času je skupina okrog Revije 57 prišla v zaostren konflikt, nekateri smo bili dalj časa v preiskavi in eden iz te skupine /Jože Pučnik op.ur./ je bil obsojen zaradi svojega članka, danes bi rekli novolevičarskega. Smole je bil naš prijatelj, živel je v tej atmosferi in dejansko je tudi drama polna napetosti. [...] V prvi varianti, ki jo je Smole dal prebrati nekaj prijateljem, je Antigona bila in je deklamirala vse filozofske pasaže in še marsikaj drugega. [...] Ugotovili smo, da to ni najboljša da je preveč torkarjansko, in potem je avtor po nasvetu Veljka Rusa izpustil Antigono, zato da bi postala bolj, ne pa manj prisotna. Tukaj je predvsem zato, da izsili resnico družbe« (Schmidt 180).

Krstno uprizoritev je Antigona doživela na Odru 57 v Ljubljani, 9. aprila 1960. Odsotno Antigono so v času krstne uprizoritve mnogi videli kot prisposodo takrat zaprtega filozofa in protipartijskega političnega aktivista Jožeta Pučnika. Zatem sta istega leta sledili še dve uprizoritvi, in sicer v SNG Drami Maribor in Ljubljana. Po prvih treh uprizoritvah je sledil prvi knjižni natis leta 1961 pod okriljem Državne založbe Slovenije. V primerjavi z revijalno objavo so vneseni manjši popravki, za katere ni znano ali so avtorjevi ali urednikovi.

Antigona je drama v treh dejanjih, ki naj bi nastala nekje do jeseni 1959. Dejanja avtor ni označil, kasnejši knjižni natisi so ločili dejanja grafično, z ilustracijo ali z začetkom novega dejanja na novi strani. Prvo dejanje obsega prvih 758 verzov, drugo dejanje 939 verzov in tretje 579 verzov. Po Schmidtovih besedah v rokopisu, ki se je kasneje izgubil, ni bilo verza, ki ni bil vsaj enkrat popravljen.

4.2. Vsebinska analiza

Stražnik prinese Ismeni novico, da je mir razglašen ter da je Kreon postal novi kralj. Ismena je zadovoljna, ker sta v državi zopet mir in varnost. Glasnik pove, da sta Polineik in Eteokel mrtva. Ismena ju zagovarja, saj sta bila njene krvi, medtem ko ju Teresias zaničuje in njuno kri označi za ničvredno. Zatem pride Kreon in najprej povpraša, kje je Antigona. Ismena mu pove, da je sestra nekam bolna in leži v svoji sobi, po paževih besedah išče smisel za neko misel. Pred hišo čaka ljudstvo, katerega Kreon nagovori. Ljudstvo kriči nazaj, da želijo Polineika in Eteokla, terjajo pravico, in sicer za Polineika kazen, za Eteokla časten grob. Kreon zadosti Tebancem in ukaže, da bo Eteokles še tisto noč dobil častni grob, hkrati pa ukaže naj Polineika vržejo onstran zidu in izda prepoved o njegovem pokopu. Ismena se Teiresiasu pritožuje, saj si želi tudi za Polineika pokop. Pride paž in pove, da je Antigoni predal kraljev ukaz, vendar je ona ostala zelo molčeča. Iz bitke se vrne Haimon, ki prav tako vprašuje po Antigoni. Ob večeru pride stražnik, ki pripoveduje Teiresiasu, da je slišal zaroto, da sta sestri odšli iskat Polineika ter da mu bosta izkopali grob. Pobudo naj bi podala Ismena in v to prepričala tudi svojo sestro. Zatem pride Kreon, ki se začne spraševati, ali je v kralju dvoje bitij. Ali je kralj tisto, kar vlada, sodi in kaznuje, ali to, kar je vsak drugi. Teiresias mu odgovori, da nič od tega, ker kralj ni človek, ampak je uradnik ljudstva. Pride Haimon, ki išče ženske, predvsem Antigono, svojo zaročenko. Stražnik preda Kreonu sporočilo, da Ismena in Antigona tavata in iščeta Polineikovo truplo. Kreon naroči pažu, naj stopi z bodalcem za stražnikom in naj ga zabode. Ismena Kreonu razodene, da bosta Polineiku izkopali grob. To naj bi bila Antigonina misel, ki jo Ismena vztrajno ponavlja. Kreon se tu pojavi v precepu, saj mora biti kot kralj trden in upoštevati zakone, vendar si na drugi strani želi mir znotraj svoje družine, zato oznani, da naj iščeta Polineika in ga pokopljeta, vendar hkrati izda ukaz, da za to ne sme nihče izvedeti. Vendar Ismena in Antigona ne spoštujeta njegovega ukaza, iščeta ves čas in vsem na očeh. Kmalu se izkaže, da Ismenino telo ni tako močno kot Antigonino, ki jo usmerja notranja želja, zato se Ismena vrne na dvor in govori s pažem, Haimonom in Teiresiasom. Nastopi Kreon, ki pripoveduje o hudih sanjah, ki so ga pestile. Sanjal je o sebi z mečem v roki, nasproti pa mu je stal isti on, sam Kreon, vendar s tulipanovim cvetom v roki. Oba Kreona sta ves čas delala zrcalna dejanja in na koncu drug drugemu v prsi zapičila meč oz. tulipanov pecelj. Zatem se pogovarjata Kreon in Ismena, kateri on pove, da preklicuje svoj ukaz o Polineikovem pokopu, saj ga nista spoštovali in sta ga iskali pri dnevni svetlobi vsem na očeh. Zato bo zdaj ukazal tako, kot je bilo razodeto Tebam, in sicer da mora Polineik ostati brez groba. Ismena se s tem ne strinja in pove, da bo Polineik pokopan, saj Edipov rod dela

tako, kakor je prav. Kreon je mnenja, da je to predvsem mnenje Antigone in ne Ismene. Ismena želi vztrajati v svojem dejanju, kljub temu da ni kot Antigona, saj ima šibkejšo telo, vendar je njena duša enako močna. Pride paž, s katerim se pogovarja Ismena, ki ob koncu pogovora, ko se ji paž izmuzne in odide, obtoži Antigono, da je kriva za vse skupaj in izreče, da je blazna. Njenim besedam potrdi tudi Kreon, kljub temu da je Antigona ljubljena njegovega srca, saj že nekaj časa ve, da je izgubila svoj razum. V mestu se širi vest, da je Antigona zblaznela. Ljudstvo od Kreona zahteva naj konča zadevo s Polineikom, saj naj bi bil Polineik zdaj bolj prisoten, kakor pred tem. Ismena vztrajno ponavlja, da je Polineik še vedno med njimi. Teiresias pove, da so vso to zmešnjavo povzročila čustva, saj se kaj takega ne bi zgodilo, če bi bil Polineik navaden meščan in ne Antigonin in Ismenin brat. Pričakujejo glasnika iz Delf, da pride in razodene novice. S sabo prinese torbo, v kateri naj bi imel mir in varnost, pravila in predpise, ljubezen ter polno barv. Glasnik sporoči, da bogovi sporočajo, da Polineika ni. Ismena se zahvaljuje bogovom za to novico, vendar v tistem trenutku do njih pride paž, ki razodene popolnoma drugo vest, in sicer da je Antigona našla Polineika. V vrtu mu je skopala grob, ga prekrila z zemljo in ga s tem pokopala. Kreon oznani, da tako kot njegovi predhodniki tudi on kaznuje s smrtjo. Ob koncu Kreon oznani, da je on še vedno kralj in bo to tudi ostal.

4.3. Poetična drama

Smoletova Antigona je tista, ki jo štejemo za prvo povojno poetično dramo. Če želimo to potrditi, si moramo najprej odgovoriti na vprašanje, kaj poetična drama sploh je.

Ko govorimo o poetični drami, obstajata dva pristopa, ki se razlikujeta po časovni zamejitvi žanra. »Prvi razume poetično dramo kot ahistorični žanr s sklenjenim razvojem praktično od začetka evropskega gledališča v antiki ali pa ločuje poetično dramo v širšem (verzna drama) in ožjem smislu [...] Drugi pristop poetično dramo strogo omeji na tekste, ki so nastali na prelomu iz 19. v 20. stoletje in imeli nekatere odmeve še kasneje v 20. stoletju« (Troha 48).

V leksikonu Literatura Janko Kos pod oznako »poetična drama v širšem smislu razume vsa dramska besedila, ki so napisana v verzih in pesniškem slogu, v ožjem smislu pa gre za tekste v 20. stoletju, ki se od proze vračajo k verzu, uvajajo v dramo znova pesniški jezik, mitične, pravljичne in zgodovinske motive s simbolnim pomenom, se bližajo liriki ipd.« (prav tam).

Različne definicije in razprave o poetični drami so predstavili:

- Eliot z eseji o lastnem ustvarjanju,
- Malina Schmidt - Snoj v svojem magistrskem delu, v katerem je pregledala obravnave poetične drame večinoma iz šestdesetih let,
- Szondi – njegova predavanja o lirski drami še danes veljajo za najboljšo raziskavo problematike poetične drame,
- Denis Poniž, ki se po Szondijevem zgledu zavzema za pojem lirski drama, bistvo lirski drame mu predstavlja odsotnost konflikta oz. spopada med dramskimi osebami,
- Erika Fischer – Lichte, ki nastanek poetične drame vidi kot reakcijo na širše družbene dogodke,
- Lado Kralj, ki odkriva formalno strukturo ob Maeterlinckovih dramah in posledično določa nekatere vsebinske vidike poetičnih dram,
- in drugi.

»Poetične drame torej ni mogoče vsebinsko zamejiti, prav tako pa je ne moremo definirati le s pomočjo verzne forme« (Troha 53).

Za samo strukturo poetične drame je značilno, da pred bralca/gledalca postavlja dva svetova, in sicer empiričnega in nevidnega, slednji ima privilegiran status resnice in predstavlja metafizično razsežnost drame. To zahteva vpeljavo dramske osebe, nosilca intuicije. Nosilec intuicije je tisti, ki vzpostavlja nevidni svet, saj je zgolj on tisti, ki je nevidni svet zmožen videti. Ostale dramske osebe pa se do njegovih vizij nujno opredeljujejo. Od števila nosilcev intuicije je odvisno razmerje med obema realnostma. Pod dva pomožna kriterija za določitev žanra spadata še prisotnost verza v dramskem govoru in zgodovinski, mitični ter pravljичni motivi (Troha 53, 54).

Na podlagi povedanega lahko pridemo do sklepa, da je Smoletova Antigonina poetična drama, saj vzpostavlja dva svetova, in sicer empirični svet in na drugi strani neko višjo resničnost, tisto kar je nevidno. To višjo resničnost zastopa Antigonina z iskanjem Polinejka. Nosilec intuicije pa je Paž, saj je on tisti, ki je sposoben videti čez nevidno ter stremeti in nadaljevati Antigonino idejo in misel.

Sam žanr dramskega besedila je torej bistveno povezan tudi z vprašanjem o odsotnosti Antigone v dramskem delu.

4.4. Vprašanje o odsotnosti Antigone v dramskem delu

Kot smo že omenili, je ena izmed bistvenih novosti, ki jih je v dramsko besedilo uvedel Smole ta, da Antigona sama ne nastopi, kljub temu da je v besedilu ves čas prisotna, saj njene misli in dejanja izrekajo drugi, v največjem delu predvsem Ismena in Paž. Z vprašanjem, kaj je želel Smole doseči z njeno odsotnostjo, se je med drugimi ukvarjal tudi Andrej Inkret v svojem članku z naslovom »Vprašanje o odsotni Antigoni«. Zastavi si vprašanje, kako je danes mogoče reči *ne* in kaj to pomeni, kako je v današnjem svetu³ mogoča Antigona in kam je njeno dejanje lahko usmerjeno. Smoletova Antigona se na »neomajni« božji zakon ne more sklicevati. V Smoletovih Tebah ni več Zakona, ki bi veljal »navek«, je le še množica predpisov, dogovorov in sporazumov, ki so vsi začasni in vsi, kajpada, delo človeške pameti in pragmatične pisave« (Inkret 13).

»V Smoletovi Antigoni si uprizorjeni junaki sami izbirajo usodo, sami volijo resnico in obseg svoje svobode, njihove vloge temeljijo na odprtem eksistencialnem izboru. Lahko bi rekel, da se kreirajo sami« (prav tam). Vprašanje, kako Antigona utemelji in zasnuje svoje dejanje, je v drami osrednjega pomena.

»S svojim dejanjem seže Antigona onkraj meja izračunljivega, z njim določi in opredeli svoje bitje in bivanje v celoti, do smrti, ne da bi s tem sama kakorkoli poskušala posegati v Kreontove oblastne pristojnosti. [...] Ko odide iskat Polineika, ne more biti ob Polineiku nič drugega več važno: zanjo je pokop »izdajalskega« brata vse, zvestoba mrtvemu bratu ukaz, nad katerim država ne more imeti moči in ki je torej v celoti stvar njene individualne odločitve, svobode in odgovornosti. Antigona se z vso silo vzdigne natanko zoper Kreontovo pozicijo, zoper misel, ki trdi, da je vse poglobitveno in merodajno, torej tudi vse človeško mogoče razrešiti na tehtnici funkcionalnih družbenih interesov. [...] Hkrati pa je Antigonina zvestoba mrtvemu Polineiku usmerjena tudi v tisto ranljivo Kreontovo točko, ki se je tebanski oblastnik razvidno zaveda tudi sam in v kateri se splošni, nadosebni pomen njegove oblastniške službe razlamlja z njegovo lastno, subtilnejšo intimno vednostjo o pravi resnici oblastniških poslov« (Inkret 14).

Odgovor, zakaj je Antigona v dramskem delu odsotna, lahko najdemo v strukturi same drame, ki nosi oznako poetična drama. Antigona je odsotna, saj je predstavnica neke višje resničnosti

³ Pri tem Inkret predpostavlja, da je svet, kot ga uprizarja Smoletova igra, še zmerom zgolj in natanko tisti svet, ki je edini na voljo tudi nam in ki so mu torej edinemu namenjene naše odločitve in naša dejanja. (Inkret 12)

oz. pravice. Je tista, ki stoji nasproti empiričnemu svetu, je torej predstavnica nevidnega sveta, sveta, ki ima privilegiran status resnice in predstavlja metafizično razsežnost drame. Da je nevidni svet v drami mogoč, je potrebno vpeljati nosilca intuicije. V Smoletovi Antigoni je nosilec intuicije Paž, saj je on tisti, ki prenaša Antigonine misli in bo kasneje nadaljeval njena dejanja in prizadevanja.

Na bralca ima odsotnost Antigone poseben učinek. Bralec že ob naslovu dramskega dela pričakuje, da se bo v besedilu Antigona pojavila in bo predstavljala osrednjo osebo ter čaka vse do konca, v primeru da bi nastopila šele takrat, vendar temu ni tako. Bralec je tako ves čas v pričakovanju in nestrpnosti, vendar pričakovanje ostane neizpolnjeno, Antigonine misli in besede navajajo zgolj preostale osebe.

V prvi verziji, ki jo je dal Smole prebrati prijateljem, je bila Antigona prisotna in je deklamirala filozofske pasaže, kasneje pa je po nasvetu Veljka Rusa iz kroga Revije 57 Antigono izpustil, zato da bi bila bolj prisotna (Schmidt 180).

Antigona je zaradi tega, ker je odsotna, še toliko bolj prisotna, saj o njej ves čas pripovedujejo drugi, hkrati je pomembno tudi to, da Antigono ves čas pričakujemo, vendar nje ni, zaradi česar je razmišljanje o njej še potencirano.

4.5. Antigonino iskanje Polineika

Vse interpretacije mita omenjajo dejstvo, da je Antigona Polineika našla in ga pokopala, zaradi česar sklepamo tudi o Smoletovi Antigoni, vendar se nam hkrati zastavlja vprašanje, ali je temu res tako? Temu vprašanju se je temeljito posvetil Evald Koren v svojih člankih, katera nosita naslov *Antigona v slovenski literaturi: situacija ali junakinja?* ter *Misel, ki zanjo Antigona vztrajno išče smisel*. V prvem članku se poleg Smoletove Antigone ukvarja še s tremi⁴ drugimi slovenskimi obdelavami tega mita. V obeh člankih pa razvije svojo misel o Antigoninem iskanju. To, kar predstavi kot nekaj bistvenega za samo dramo, je, da Antigona, ki se nikoli ne pojavi, skozi vso igro išče Polineika. To iskanje ima simbolni pomen, in sicer ga enači z iskanjem notranjega smisla življenja. Poudarja pa misel, da je njeno duhovno iskanje starejše od telesnega iskanja mrtveca, saj še pred sporom o pokopu Polineika Paž predstavi misel, da Antigona »za neko misel vztrajno išče smisel«. Ta misel pa je povezana z

⁴ Miran Jarc: *Vaška Antigona*, Nada Gaborovič: *Antigona s severa*, Jure Detela: *Antigonina pesem*

njenim geslom: »odkriti je treba njegovo pravo stran«, iz česar sklepamo, da je njena misel povezana z bistvenimi vprašanji življenja. Vendar njeno iskanje smisla življenja postane pomembno šele v trenutku, ko se spoji skupaj z iskanjem bratovih kosti. Takrat njeno iskanje brata postane njeno iskanje smisla. Še vedno nam ostaja vprašanje, ali je Polineika našla in ga pokopala, ali gre zgolj za fikcijo. V sklepnem delu drame pride glasnik, ki oznani, da Polineika ni. Ismena to pove Pažu, ki pa sporoči nekaj popolnoma drugega: »Antigona je našla Polineika« (Smole 79). Pri tem opozarja na zvonove, ki naj bi sporočali isto kot on. Zbor takrat ponovi novico, ki jo je podal Paž. Ta pa nam v teihoskopični tehniki takoj zatem posreduje pantomimo pokopa:

»Res je! Antigona je našla Polineika!

Tam doli v vrtu, glejte,

je z golimi rokami skopala grob,

polaga ga v zemljo,

s prstjo pokriva.

Vzravnala se je (joj, kako je lepa).

Vsa je v luči, ko odhaja, ker –

Polineik je pokopan, je pokopan.

Za njo! O ponižani, šibki, v temo zroči!

Za njo, z njeno vero in po njeni poti«

(Smole, Dominik. *Antigona*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. Str. 80).

V prvih dveh vrsticah Paž opozarja na pravkar izkopani grob, v naslednjih dveh pa opiše sam pokop. Paž je s tem svojim opisom prepričal vse, da je Antigona našla Polineika in ga pokopala, čeprav je uprizorila lažni pokop, ne da bi našla Polineika. Antigona Polineika ni mogla najti, saj so od njega ostale samo kosti, ki pa so bile premešane, in bratov ni bilo mogoče prepoznati. Simbolno prav tako ni mogla najti Polineika, saj še vedno ni našla smisla, ki ga išče. Ker tega smisla ni našla in v brezsmiselnem življenju ne želi živeti, se odloči za smrt. Pred tem pa prikaže še navidezni, lažni pogreb brata, in sicer da s tem doseže svojo usmrtitev in omogoči nadaljnje iskanje prave strani življenja. To iskanje in delo, ki ga je začela ona, dokonča Paž, kateremu je pred smrtjo podala roko.

Po mojem mnenju Antigonino iskanje Polineika predstavlja njeno iskanje lastnega smisla in njene vrednosti, saj se skuša na ta način dokazati tako sebi kakor drugim, da je boljša oseba kot preostali, saj je pripravljena storiti vse za svojo družino in svojega pokojnega brata. Njeno

iskanje Polineika je vztrajno, čeprav se najverjetneje zaveda, da ga ne more najti, in tudi če bi našla kosti, ne bi morala razločiti med Polineikovimi in Eteoklovimi. Polineika zagotovo ni našla, zato ostaja njegovo truplo nepokopano, medtem ko na vprašanje, ali je našla smisel, obstajata dve možni razlagi. Prva razlaga je, da Antigona ni našla Polineika in posledično ni našla smisla, s tem se ni dokazala kot oseba, ni zadovoljila svojih lastnih kriterijev, zaradi česar se odloči za smrt, saj s tem lahko na nek način izrazi razočaranje nad seboj. Po drugi razlagi lahko razmišljamo, da je Antigona našla smisel, in sicer svoj lastni smisel, saj je bila pripravljena za družino storiti vse, zato tudi želi prikazati lažni pokop brata, vendar si ne želi več življenja v svetu, kjer prevladujejo zakoni in življenje človeka ni nič vredno ter se zato odloči za smrt.

4.6. Osebe v Smoletovi Antigoni

4.6.1. Antigona

Ena izmed bistvenih novosti, ki jo uvede Smole, je ta, da se Antigona v dramskem besedilu sploh ne pojavi. Vendar, kot zapiše Predan, to ne pomeni, da je kaj manj navzoča.

»Že zgolj dejstvo, da je ni, a da zavoljo te nenavzočnosti tako rekoč vsi drugi o nji nenehoma govore, opisujejo njeno vedenje, sklepajo o njenih dejanjih in celo navajajo nekatere njene ključne stavke – spričuje, da je v resnici vsa, kolikor je je, skozinskoz postavljena v središče tebenskega sveta in da taka njena nepreklicna navzočnost ne le zaposluje, marveč kar usodno določa mišljenje, čustvovanje in ravnanje vseh drugih protagonistov Smoletove drame« (Predan 89).

»V Smoletovi drami je le Antigona, čeprav ne nastopa, čista in pozitivna oseba, ki jo odlikuje sklenjen in kristalno jasen moralni svet, v imenu katerega se upre tebanskemu konformizmu« (Štih 561).

Pri Smoletu Antigonine smrti ne določijo metafizični zakoni, vendar njena lastna subjektivna človeška vest oz. zavest, ki jo vodi k dejanjem. Antigoni tega dejanja ne nalagajo bogovi, temveč njena vest, človeškost, ki jo nosi v sebi. Tu se kaže bistven odmik od Sofoklesa, pri katerem smo priča spopadu med božjimi zakoni in oblastjo na drugi strani, kar vodi v katarzo obeh glavnih junakov tako Kreona kot Antigone.

Smoletova Antigonina ne nastopi, vendar jo omenjajo drugi. »Antigonina razmišljanja in dejanja so abstraktno prisotna v dialogu drugih. Njena akcija se epsko posreduje v njihovi pripovedi« (Jensterle - Doležal 108).

Antigona skuša uresničiti sintagmo »za misel najti smisel«, s tem predstavlja moralni imperativ preostalim osebam. Že ob začetku Paž omeni, da Antigona v sobi išče smisel za svoje misli ter tudi takrat, ko ji posreduje novico o Kreonovi prepovedi, ostane tiho. Skupaj z Ismeno se kasneje lotita iskanja svojega brata. Antigona vztraja v svoji goreči želji, da bi zadostila svoji vesti in pokopala brata. V Antigoninem vztrajnem iskanju Polineika se kaže globoko »nasprotje med etičnimi vodili posameznika in pragmatizmom Kreonovega tebanskega zakonika« (Štih 560). Zaradi njene gorečnosti jo preostali označijo za blazno, vendar ona sledi svojemu poslanstvu. Bistvene značilnosti, ki bi jih lahko dodelili Antigoni, so sledenje etičnemu imperativu, torej želja po zadoščenju svoje vesti, in moralni aktivizem, saj ostaja aktivna, vse dokler ne zadosti svoji želji.

4.6.2. Ismena

Pri Smoletu je Ismena predstavljena kot prva oseba, ki jo premami misel, za katero Antigona kasneje išče smisel, misel o pokopu njunega brata Polineika. Ismena pri iskanju sestri dolgo časa spremlja in ji sledi, vendar se izkaže, da samo ponavlja njeno misel, je zgolj »njena pasivna in verbalno razžarjena matrica, ki brž izkaže svojo neizvirnost, igro in pozo, ko se v Ismeni prebudi ženska nečimrnost in prilagodljivost« (Predan 94). Kasneje se Ismena ukloni Kreonovemu pritisku in izda Antigono ter jo označi za blazno. Je tista, ki se večino časa verbalno spopada s Kreonom, Teireziasom, Haimonom in pažom v Antigoninem imenu do trenutka, ko se razkrije njena nečimrna in egocentrična narava. Ob Ismeninem retoričnem vprašanju, če se izkaže, da je le gola in naduta maska, da ljudje samo igrajo sami sebe, se razkrije, da je Ismena vlogo glasnice samo igrala, »bila je zgolj maska in matrica, njena prava resnica je izdajalka, Antigonina prva in edina polnovredna sovražnica, prešibka, da bi vsaj vztrajala v vlogi in pozi videza, maske in igre, preohlapna in prepovršna, da bi vsaj od daleč in vsaj približno mogla doumeti Antigonino voljo, misel in dejanje« (Štih 561) Štih omeni, da se zgolj Ismena loči od vladajoče monotonije tipov tebanske družbe, saj je ob Kreonu edina živa oseba drame in je edina, ki doživi duhovno in moralno metamorfozo svojega značaja. Ismeno torej zaznamuje njena dvojnost, ni ji do višje resničnosti, vendar zgolj do lastne veljave.

4.6.3. Kreon

Znotraj Kreona se kaže spopad med Kreonom kot vladarjem, voditeljem Teb in Kreonom kot človekom in pripadnikom svoje družine. Po eni strani želi zadostiti potrebam družbe in slediti zakonom kot vladar, po drugi strani želi ohranjati mir znotraj svoje lastne družine. Kreona določa državni pragmatizem, na podlagi katerega zaznamuje življenje državljanov v Tebah. Po besedah Bojana Štiha: »Kreon prezira kot državnik modernega kova množico, ki ji vlada in kraljuje, čeprav vodi svojo politiko v imenu te množice in v imenu njenih zahtev, seveda le tedaj, kadar so te v soglasju z njegovimi državnopolitičnimi načeli« (559). Kakšen vladar je Kreon, se izkaže že na začetku ob zmagi njegovega ljudstva in izgonu prebivalcev iz mesta Argos, ko nagovori svoje ljudstvo ter jim zaukaže, da lahko delajo vse, kar želijo, vendar v skladu s predpisi in mirom. Kasneje se njegova misel v zvezi z mirom zamaje, saj Antigona zamaje mir v Tebah, predvsem pri Kreonu s svojo željo po pokopu. To, zakaj se Kreon odloči za pokop enega in izpostavitve zverem drugega brata, ter kakšen je bil njegov odnos do bratov, razvije v svoji misli Štih: »Kreon ne razlikuje junaka-patriota od izdajalca, vseeno mu je kdo je kaj od obeh bratov in na kateri strani sta se bojevala in našla smrt« (559). Kreonu ni pomembno, kateri brat je kaj storil. Odzove se zgolj na klice množice, ki to od njega zahteva, in izda ukaz. Vendar, ker se v Kreonu kaže ambivalentna narava in ljubezen oz. pripadnost družini, popusti Antigoni in ji dovoli iskanje brata, vendar zgolj v primeru, da le to ostane skrivno. Po besedah Vasje Predana:

»Kreon doume: Antigonino prizadevanje, da bi pokopala brata Polineika, samo na sebi ni ne nevarno ne nerazumljivo, vsaj dokler je skrivno, ljudstvu prikrito, a mora biti kvalificirano kot sovražno tisti hip, ko javno postavi v dvom oblast sploh. Tak dvom načne in ogrozi konkretno fiziko oblasti, ne več metafizike. Pri tem je pokop brata sam ob sebi postranskega pomena, namesto tega dejanja bi bilo lahko tudi kako drugo, ki bi spodkopavalo mir, varnost, blaginjo, oblast, kakor jih pojmuje in uzakonja in s predpisi omejuje država. Sejati dvom je potemtakem enako uporniško in enako sovražno dejanje, kot kršiti ukaze ali ignorirati prepovedi« (92).

Kasneje se njegov odnos do Antigone spremeni in jo sam označi za blazno in postane pobudnik zločina nad Antigono. Poleg dejanj, ki določajo Kreona, je ena izmed bistvenih značilnosti Kreona njegova razdvojenost, ambivalentnost njegovega značaja. Vladimir Kralj je o Kreonu zapisal: »ta Kreon se namreč kot državnik strastno oklepa oblasti in jo hkrati kot modrec globoko zaničuje« (354). Ta razdvojenost, ki jo omenja Kralj, se pri Kreonu pokaže z vprašanji, ki jih zastavlja sam sebi, in sicer ali je v kralju eno ali dvoje bitij:

»Kdo je kralj? Je v kralju eno,
ali sta v kralju dvoje bitij?
Je tisto kralj, kar s trdo roko
vlada, sodi in kaznuje,
s katerega ukazom eden zraste, drugi pade,[...],
ali je kralj to, kar je vsak drug: zavzet za barve rož
v vrtu, kot vsak drug v skrbeh za sanje svojih ptičev?
Je kralj eno, drugo ali je oboje?«

(Smole, Dominik. *Antigona*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. Str. 80).

Kreon ne glede na mnenje modreca Teiresiasa, ki mu pove, da kralj ni človek, vendar je uradnik ljudstva, tisti, ki skrbi za mir in varnost, sklone, da je kljub temu kralj še vedno človek. Predan zapiše, da se Kreon hkrati zaveda, »da mora, če hoče v kralju ostati človek, obvladovati strasti in pregnati iz srca, kar ga pesti najhuje: samotno odločitev« (96). Po besedah Predana ga prav ta samotna odločitev, oziroma spoznanje, da je ves čas sam, »peha iz skrajnosti oblastnika v skrajnost človeka« (96).

Kreonova razdvojenost med njim kot vladarjem, oblastnikom in njim kot navadnim človekom, se pokaže tudi v njegovih sanjah, z veliko sanjsko parabolo v drugem dejanju. »Ta je nastala pod eksistencialističnim vplivom in je izraz znanega pojmovanja o duševni razdvojenosti in razcepljenosti človeka. Taka, kot je, je poetična, zanimiva in sugestivna« (Štih 562). V sanjah je na eni strani on kot vladar z mečem v roki, na drugi kot človek s tulipanom, na koncu sanj se oba Kreona med seboj pokončata. Že iz sanj je razvidno, da Smoletov Kreon ves čas omahuje med zasebnikom in državnikom. »Kot kralj je krut in neusmiljen, zvit, a dosleden, kot zasebnik pa bi rad [...] občudoval lepe vrtove in gredice in se nasploh obnašal kot marljiv in celo ambiciozen univerzitetni ordinarius. Odnos do kulture, lepote in sploh vsega, kar je v območju duha in kar nima zveze s kraljevanjem, je v Smoletovem Kreonu izredno močan« (Štih 562).

Potrebno je omeniti tudi bistveno razliko med Sofoklovim in Smoletovim Kreonom, in sicer usoda Sofoklovega Kreona je tragična in postane žrtev lastnih državno političnih načel, medtem ko se Smoletov Kreon »sprehaja po izvršenem zločinu po tebanskih poljanah kot sveta nedolžnost in mu moramo očitati le to, da je prejšnjo noč slabo spal in da ga spet muči glavobol« (Štih 563).

4.7. Izdaje in uprizoritve Smoletove Antigone

Smoletovo dramsko besedilo, kot smo že omenili, velja za eno najpomembnejših in najodmevnejših na slovenskem, kar se vidi po številu natisov in številu gledaliških uprizoritev. Samo dramsko besedilo je doživelo več natisov. Prvič je bilo objavljeno v reviji *Perspektive* (1960/1961), isto leto je sledila prva knjižna izdaja v okviru Državne Založbe Slovenije. Druga je sledila enajst let pozneje v zbirki *Klasje* s spremno besedo Mirka Zupančiča, zadnji natis pa je doživela leta 1975 v zbirki *Beseda* sodobnih jugoslovanskih klasikov Mladinske knjige v Ljubljani. Besedilo je bilo prevedeno v srbohrvaščino, italijanščino, albanščino in nemščino.

Smoletova Antigona je bila na slovenskih odrih uprizorjena osemkrat. Svojo krstno uprizoritev je doživela 8. aprila 1960 v okviru Odra 57 pod režiserskim vodstvom Francija Križaja. Odr 57 je deloval v tako imenovani viteški dvorani znotraj Plečnikovih Križank. Ob uprizoritvi Antigone v tej dvorani je bila čez horizont napeta velika slikarija, na kateri so bile izrisane figure in človeške postave. S samim prostorom so se ujemali tudi kostumi, ki so bili aristokratični in dvorno elegantni, vendar hkrati sodobni. Z vsem naštetim je sovpadala tudi igra protagonistov, kateri so poudarjali vsebinske in poetične dialoge. Posebej izrazit je bil lik Kreona, ki ga je upodobil Souček. S Součkovo interpretacijo Kreona je Kreonova dilema kralj-človek dobila impresivno veljavo, moško, racionalno, kraljevsko in vzvišeno, brez velikih konvencionalnih gest. Istega leta je sledila uprizoritev na odru Drame SNG Ljubljane pod režisersko taktirko Slavka Jana. Tretjič istega leta pa je bila Antigona uprizorjena tudi v Drami SNG Maribor pod režiserskim vodstvom Mirana Herzoga. Uprizoritev Antigone na Odru 57 je med najslavnejšimi slovenskimi gledališkimi uprizoritvami. Smole pri sami uprizoritvi ni intenzivno sodeloval, je pa na njegovo željo vlogo Kreona sprejel Jurij Souček (Schmidt 200).

Po več kot desetletnem premoru je sledila uprizoritev pod okvirom Stalnega slovenskega gledališča v Trstu pod režiserskim vodstvom Mileta Koruna. Tej predstavi so vsi presojevalci pripisovali gledališkost in teatralični pomen predstave. Sledil je spet daljši premor, ter zatem v osemdesetih letih njena trikratna uprizoritev. Prvič leta 1983 v Mestnem gledališču ljubljanskem ponovno pod taktirko Križaja, drugič leta 1987 v SNG Drami Ljubljana (režija Meta Hočevar) ter tretjič leto zatem v Prešernovem gledališču v Kranju, pod taktirko Matjaža Zupančiča. Najnovejše izmed uprizoritev Antigone smo bili deležni leta 2010 v SNG Drami Maribor pod režijo Jaka Andreja Vojevca.

5. DUŠAN JOVANOVIĆ IN ANTIGONA

Jovanovićevo delo Balkanska trilogija je izšlo leta 1997 in ga sestavljajo trije teksti: *Antigona*, *Uganka korajže* in *Kdo to poje Sizifa?* V besedilih je prikazana njegova reakcija na tragična vojna dogajanja na ozemlju bivše Jugoslavije. Prvo in tretje besedilo sta naslonjeni na antiko, drama *Uganka korajže* pa sloni na klasičnem delu Bertholda Brechta *Mati Korajža*. V nadaljevanju se bomo natančneje posvetili drami *Antigona*, ki je razdeljena na posamezne slike.

5.1. Vsebinska analiza

V prvi sliki z naslovom *Brat oblega Tebe* je na začetku prisoten temeljit opis zvočne kulise Teb. Opisani so zvoki ter način premikanja ljudi v mestu. Pred hišo se pogovarjata Kreon in Antigona, katero prepričuje, naj spije požirek žganja, saj ne prenese njenega pogleda na svet od zgoraj navzdol. Stražar začne brati osmrtnice. Antigona skuša razvedriti Ismeno s humorjem. Jokasta in Kreon se pogovarjata o streljanju in srečnih otrocih na ulici zunaj. Pride Eteoklej. Jokasta pripoveduje, da nima nobenega veselja, saj jo je ljubezen zapustila. Na drugi strani modruje Kreon s steklenico v roki, da je ostal sam, brez prijateljev, vendar kljub temu da je sam, ostaja več različic Kreona, torej njega samega.

V drugi sliki *Zaslišanje* stražar pripelje Feničanko, ki prebiva v embalažni škatli. Kreon in stražar jo zaslišujeta, ker nič ne izvesta, se spraševanju pridružijo ženske. Jokasta jo začne tolažiti in ji pripovedovati zgodbo o svojih dveh sinovih in njunem prekletstvu, da bosta drug drugega ubila. Dogovorila sta se, da bo vsak vladal mestu eno leto, vendar Eteoklej ni želel prepustiti oblasti Polinejku in je brata izgnal. Zdaj Polinejk z argansko vojsko oblega mesto in grozi z zrušitvijo tega. Jokasta začne pripovedovati o svoji bolečini, katere je bila deležna, ko se je razkrilo, da je Ojdip njen sin. Feničanka medtem še vedno ni spregovorila. Ismena jo označi za WC Frau, čuvajko sekreta, žensko, ki napoveduje usodo iz dreka.

V tretji sliki Sfinga sedi na mestnem obzidju, zastavlja vprašanje in obglavlja mimoidoče. Odgovarjajo na vprašanje, kako naj bo volk sit, če koza ostane cela, oz. kako naj Polinejk dobi mesto, ne da bi ga Eteoklej izgubil. Kdor reši uganko, bo rešil mesto. Starka napove, da se bosta brata pobila do smrti. Sfinga od žensk, predvsem od Antigone zahteva odgovor na vprašanje. Antigona jima pove, da bodo o njunem dobrem imenu sodili drugi. Nato Jokasta povabi sinova na pogovor.

V četrti sliki *Pogajanja* pride do ponovnega srečanja Jokaste in Polinejka, med njima ni prikazane nič ljubezni, zgolj sramota. Polinejk takoj označi brata za prevaranta in lažnivca. Ko pride Eteoklej, teče beseda o dogovoru, ki ga Eteoklej ni spoštoval. Eteoklej zagovarja mnenje, da je oblast ena in nedeljiva ter da Polinejk pri množicah ni priljubljen. Ismena in Antigona se medtem pogovarjata, vsaka je bolj naklonjena enemu izmed bratov, Antigona Polinejku in Ismena Eteokleju.

V peti sliki *Slovo* se sestri poslavljata od bratov, vsaka od svojega ljubljence. Vsak izmed bratov je prepričan v svojo zmago in na mir ne pristaja. V sliki *Prerokovanje* Kreon vpraša Starko, kako naj reši Tebe.

Sledi slika z naslovom *Eliminacija*, katere glavni del so priprave na dvoboj in sam dvoboj bratov. Starka opozarja Jokasto, naj se ne meša v spopad. Pove, da je Kreon odločil, da bo eden postal kralj in drugi truplo. Začne se boj. Med bojem Jokasta moli, naj jo blažena devica Marija vzame k sebi. Spopad komentirata sama nasprotnika, vsak opisuje svoja dejanja. Pride do opisa, kako je Eteoklej svoj ud zapičil v bratovo debelo črevo in sta oba omagala v objemu smrti. Jokasta iz njunih teles potegne bodali in si ju zapiči v svoje prsi. Polinejk pred smrtjo prosi sestri, naj ga pokopljeta tu v domači zemlji. Medtem ko Eteoklej poprosi naj brata nikoli ne pokrije tebanska zemlja. Kreon kot najbližji moški sorodnik prevzema oblast nad Tebami. Za Eteokleja odredi častni pokop, njegovega brata pa izključi iz žalovanja, njegovo truplo mora ostati nepokopano.

Sledi slika, v kateri je prikazan pogovor med Antigono in mrtvim Polinejkom. Pripoveduje mu o svojih otroških sanjah, kako si je včasih želela, da bi umrla, nato pa bi prišel Polinejk z dovoljenjem magistrata, ki bi dovoljeval njuno poroko, ne glede na to da sta brat in sestra, takrat pa bi se ona prebudila iz navidezne smrti. Njene zadnje besede njemu so, da je on človek, ki je izdal samega sebe in zraven tudi njo. On je v govoru napadalen, saj jo obsoja, ker je verjela, da lahko z bratom dosežeta mir. Obsoja jo, ker nobenega od bratov ne sovraži, on pa sovraštvo označi za edino pravo stvar. Njeno sestrsko ljubezen primerja z njegovim sovraštvom in jo označi za ničelno. On zaključi pogovor, saj imajo mrljici zadnjo besedo.

V sliki *Pokopa ne bo* Feničanka spregovori in poje Polinejkovo pesem o ljubezni. Antigona in Ismena iščeta prostor za pokop bratov. Antigona se odloči za pokop, kljub Kreonovi prepovedi. Kreon stražarju ukaže, naj grob razkopljejo in Antigono odvedejo v zapuščen kraj, kjer je skalnat grob.

V zadnji sliki se Antigona in Ismena pripravljata na smrt. Večna borca se ne moreta pobiti in umreti. Starka nima več nikakršne moči v sebi, vsi so izčrpani. Zadnje besede Starke so namenjene Antigoni, kateri pove, da je škoda, saj je bil njen drek najlepši v Tebah, s čimer misli na to, da je veliko obetala.

5.2. Osebe v Jovanovičevi Antigoni

5.2.1. Antigona

Jovanovičeva Antigona je popolnoma drugačen lik od Smoletove Antigone. Pred začetkom drame, pri opisu oseb, sta tako Antigona kot Ismena označeni za hčeri Jokaste ter hkrati intelektualki iz časov Flower Power, ki nista več v cvetu mladosti. Od tu sklepamo, da imata v drami precej podobno vlogo, razlika je zgolj v tem, da Antigono Jovanović označi za naslovno osebo, in s tem postane naslovna junakinja. Kermauner Jovanovičev lik Antigone označi za: »lik privatizirane, šibke, izgubljene, v sanjarijah blodeče deklice, kot tak ustrezen današnji slovenski realiteti« (136).

Pri Jovanoviću Antigona ne prevzame osrednje vloge, vendar je zgolj eden preostalih likov, ki se pojavljajo. Posebni pomen daje le v naslovu drame, medtem ko naj bi samo osrednjo vlogo prevzela Starka oz. Sfinga, ki je prerokovalka usode iz človeškega blata.

5.2.2. Ismena

Ismena ob začetnem opisu ostaja identična s svojo sestro, in sicer intelektualka iz časov Flower Power. Njuna različnost je vidna zgolj v tem, da se po koncu dvoboja Antigona postavi na stran Polinejka in Ismena na stran Eteokla ter da je Antigona naslovna junakinja drame.

5.2.3. Kreon

Jovanovičev lik Kreona ni eden izmed osrednjih likov, kot pri Smoletu. V začetnih didaskalijah je Kreon opisan kot Jokastin brat, sprva policaj, potem tebanski kralj. Na začetku govori:

»Nimam prijateljev... Vsi so me zapustili, ostal sem sam, sam kot pes. Ampak se ne počutim samega! Nikdar. Imam družbo samega sebe: Kreon veseljak se druží z mračnim Kreonom!

Kreon filozof razpreda svoje sumničave misli Kreonu policaju. Kreon pesnik kliče v družbo Kreona fantasta, utopista, optimista! Koliko Kreonov še čaka pred vrati moje sprejemnice brez oken in vrat, da bi se razkrili! Ampak mene je groza vsem njim pogledati v oči«

(Jovanović, Dušan. *Balkanska trilogija*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997. Str. 10).

Iz tega sklepamo, da se Kreon zaveda več različnih lastnih značajev znotraj sebe, vendar se vseh značajev boji ter se z njimi ne upa soočiti. Pokažejo se njegova nesoglasja s sestro Jokasto, ko ji on govori, da se mora postaviti na eno stran politike, vendar ona tega ni zmožna, saj je na eni strani en izmed njenih sinov in na drugi drug. Kreon v drami na koncu prevzame oblast in zaukaže prepoved pokopa Polinejka.

5.2.4. Starka/Sfinga

Ena izmed pomembnejših oseb v Jovanovićevi drami je Starka oz. Sfinga. Za osrednji lik jo v spremni besedi označi tudi Kermauner, ki jo sam poimenuje za »Straniščarico: prerokovalke usode iz človeškega blata« (136, 137).

Po Kermaunerjevih besedah naj bi bila Starka zastopnica absolutnega cinizma in hkrati spletkarka zločina, naj bi učila najbolj preprosto zamisel, in sicer absolutno eliminiranje vsega, uničevanje (137). Starka v sami zgodbi ne sodeluje, vse kar dela, je hujskanje, pripravljanje pasti, za kralja izbere najslabšega kandidata, čeprav je po Kermaunerjevih besedah Kreon s stališča tega sveta najbolj sposoben, skeptičen, hladen in preračunljiv.

5.3. Izidi in uprizoritve Jovanovićeve Antigone

Kermauner celotno Jovanovićevo dramatiko označi za najbolj živo v obdobju slovenske povojne dramatike. Je najbolj kompletna, odprta in tista, ki si upa dlje. Ne oklepa se uspešnih obrazcev, vendar stremi k novim oblikam, zaradi česar posledično ni klasična.

Kermauner povzame: »Neizmerno je inovativna, svobodna, neobremenjena. Zato problemska. Med vsemi slovenskimi povojnimi dramatikami najmanj obdelana, tudi najmanj priznana. Ne spodbijana, a ne hvaljena, veliko igrana, a obrobna« (133).

Jovanović je Antigono napisal leta 1993, izšla pa je štiri leta kasneje v okviru Balkanske trilogije. Antigono so z uspehom igrali v Narodnem gledališču v Ljubljani in tudi v tujini. Na slovenskih tleh je bila prvič odigrana 15. 10. 1993 v SNG Drami Ljubljana, premiero pa je

doživela 9. 6. 1993 na Dunaju v koprodukciji s Wiener Festwochen. Igra je gostovala v Skopju, Bitoli in Bonnu. Štiri leta je bila del repertoarja SNG Drame Ljubljana in posledično doživela več kot sto ponovitev. Dramo je režirala Meta Hočevar, ki je poudarila aktualno zgodovinske dimenzije moderne pacifistke Antigone: »Od nekdanj je mir na Balkanu le začasen, [...]. Balkanska ženska prenese vse. A kako naj Antigona pokoplje Polinejka, ko ni več nobenega prostora« (Jensterle - Doležal 246).

6. ZAKLJUČEK

Čeprav se vsa tri dramska besedila ukvarjajo z vprašanjem Antigone, njenim uporom zoper oblast in zakone ter s pokopom bratov, se dela med seboj bistveno razlikujejo. Pri razumevanju ima pomembno vlogo tudi časovna oddaljenost Sofoklove Antigone, ki je nastala pred približno dva tisoč petsto leti, ter je s tem bistveno starejša od preostalih dveh del. Sofoklova Antigonina in vse njegove preostale tragedije so nastale v obdobju antične Grčije. Poseben pomen v tej kulturi je imel religiozno-filozofski sistem. Človek in njegova usoda sta bila popolnoma v rokah bogov. Kakršnakoli človeška akcija proti usodi je bila obsojena na neuspeh. Ljudje so zaradi tega verjeli v božanstva in živeli po njihovih načelih. V obdobju slovenske povojne dramatike, ko sta nastali deli Smoleta in Jovanovića bogovi niso imeli več takšne moči in se je položaj človeka spremenil, vsak je postal odgovoren za svoja dejanja in človeška usoda ni bila in ni več v rokah bogov. Miselnost in položaj človeka se v obeh časovnih obdobjih bistveno razlikujeta, kar se kaže tudi znotraj dramskih besedil.

Že v Sofoklovi tragediji smo pričali konfliktu med dvema stranema, med Antigono in Kreonom. Antigonina je tista, ki predstavlja etične in individualne interese, tista, ki zaradi svoje ljubezni do brata želi pokopati njegovo truplo. Na nasprotni strani ji stoji Kreon, ki je moder vladar in deluje v skladu z zakoni tebenske družbe, saj ga skrbi za prihodnost države in ljudstvo. Oba lika sta si med seboj enakopravna, saj oba branita svoje stališče in sta pripravljena za to storiti vse. Antigonina se že od vsega začetka zaveda, da jo njena dejanja vodijo v smrt, zato se za smrt odloči sama in stori samomor. Medtem ko Kreon na drugi strani prezre smrt, zakone mrtvih in svet bogov, zaradi česar mu bogovi pošljejo smrt njegovih najbližjih, Hajmona in Evridike. Potrebno je poudariti, da je znotraj grške družbe vladalo prepričanje, da je ne pokopati mrtveca barbarsko dejanje, saj naj bi bil mrtvi zaradi tega obsojen na večno blodenje med svetom živih in mrtvih. Zaradi česar vidimo prav v Antigonini želji, saj želi bratoma zagotoviti dostojen pokop.

Smole v svoje dramsko besedilo vpelje bistvene novosti. Najbolj opazna in hkrati najpomembnejša je odsotnost Antigone, ki je fizično odsotna, vendar po drugi strani izrazito prisotna skozi replike preostalih oseb, ki izrekajo njene misli. Antigonina v drami skuša za neko misel najti smisel, skuša najti drugačen smisel sveta oz. smisel svoje lastne identitete. To, da je Antigonina fizično odsotna, je povezano z zakonitostmi poetične drame, za katero je

značilno, da predstavi dva svetova, empiričnega in nevidnega, ter hkrati ta oblika zahteva nosilca intuicije, ki je v drami Paž, saj je on tisti, ki nadaljuje Antigonino dejanje. Druga pomembnejša razlika je, da se v Kreonu kaže razpetost med humanostjo in družinskim človekom ter na drugi strani zavezanostjo državi ter njenim zakonom. Kreon je na eni strani predstavljen kot družinski človek in po drugi strani kot državni oblastnik, ki si želi znotraj svoje države trdne temelje in mir. Poleg novosti, ki jih je vpeljal Smole, njegova poetična drama še vedno ohranja konflikt med državnimi interesi, ki jih zagovarja Kreon, in emocionalnimi interesi, h katerim stremlji Antigonina družba. Gre torej za konflikt med tebansko družbo, ki jo sestavljajo konformisti, ki želijo živeti v miru, in posameznikom, ki hoče doseči višji smisel. Edini, ki poleg Antigone prestopi okvire tebanske družbe, je Paž.

Jovanovičeva drama predstavi drugačne odmike kakor Smoletova. Ena izmed bistvenih razlik je, da sta Polinejk in Eteokel še vedno živa in smo priča njunemu spopadu, šele zatem sledi vprašanje glede njunega pokopa. Antigonina je naslovna junakinja drame, vendar njena dejanja niso tako pomembna, kakor v preostalih dveh delih naše obravnave. S sestro Ismeno sta si podobni, razlika je zgolj ta, da je Antigonina na strani Polinejka in si želi njegovega pokopa, njena sestra pa na strani Eteokla. Jovanovič je vpeljal lik Starke, ki je glavna oseba dramskega besedila. Bistvena razlika se kaže tudi na ravni samega jezika, saj je zanj značilen grob jezik, poln vulgarizmov. Prav tako velik poudarek pripisuje didaskalijam, ki po eni strani predstavljajo fizično gibanje in po drugi strani zvočno kuliso.

Vsako izmed dramskih besedil nam prikaže nov in drugačen svet. Kljub temu, da se v vsakem delu pojavi tema pokopa, je vsakokrat prikazana na drugačen način. V delih je poudarek na različnih stvareh. Pri Sofoklesu je poudarek na spopadu med državnimi zakoni, oblastjo in etiko posameznika, ki se še vedno odvija pod močjo bogov. Smole večji poudarek pripiše sami Antigoni, s tem da jo umakne iz dramskega dogajanja, prav tako nameni pozornost Kreonu in njegovi notranji razcepljenosti med njim kot človekom in oblastnikom. Medtem ko Jovanovič prikaže nov svet, vpelje nove osebe in se ne poglobi toliko v samo notranjost likov. Večji poudarek je na prihodu bratov in njunem spopadu, šele ob koncu se zastavi vprašanje glede pokopa.

7. VIRI IN LITERATURA

Viri:

- Jovanović, Dušan. *Balkanska trilogija*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- Smole, Dominik. *Antigona*. Ljubljana: MK, 1979.
- Sofokles. *Antigona*. Ljubljana: MK, 1979.

Literatura: .

- Aristoteles. *Poetika*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1982.
- Borovnik, Silvija. *Slovenska dramatika v drugi polovici 20. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Gantar, Kajetan. Spremna beseda: Sofokles: *Antigona, Kralj Ojdipus*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.
- Inkret, Andrej. »Vprašanje o odsotni Antigoni.« *Primerjalna književnost* 1981: 12–15
- Jensterle - Doležal, Alenka. *Mit o Antigoni v zahodno- in južnoslovanskih dramatikah sredi 20. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Kermauner, Taras. »Skoz kaos barbarstva in nič postmoderne na drugo stran.
- Jovanovič, Dušan: *Balkanska trilogija*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- Koren, Evald. »Antigona v slovenski literaturi: situacija ali junakinja?.« *Primerjalna književnost* 1986: 27-31
- Koren, Evald. »Misel, ki zanjo Antigona vztrajno išče smisel.« *Primerjalna književnost* 1981: 29-34
- Kralj, Lado. »Sodobna slovenska dramatika (1945-2000) .« *Slavistična revija* 2005: 101– 117
- Kralj, Vladimir. *Pogledi na dramo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1963.
- Podbevšek, Katja. »Funkcionalnost jezikovnih sredstev v Smoletovi Antigoni. « *Primerjalna književnost* 1981: 16–23
- Predan, Vasja. »Dvajset let Antigone Dominika Smoleta.« Smole, Dominik: *Antigona*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.
- Schmidt, Goran, ur. *Zbrano delo/Dominik Smole*. Maribor: Litera, 2009. (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev; knj. 224).
- SNG Drama Maribor. Gledališki list Drame SNG Maribor št. 1. 88. sezona – 2010/2011. Maribor, september 2011.
- Štih, Bojan. »Kreon ali Antigona.« *Naša sodobnost* 1961: 557–565
- Troha, Gašper. *Ujetniki svobode: slovenska dramatika in družba med letoma 1943 in 1990*. Maribor: Aristej, 2015.
- Vrečko, Janez. *Ep in tragedija*. Maribor: Obzorja, 1994.

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Sara Sterle izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom *Mit o Antigoni pri Dominiku Smoletu in Dušanu Jovanoviću* moje avtorsko delo ter da so vsi uporabljeni viri in literatura konkretno navedeni.

Sara Sterle

Ljubljana, september 2016